

Keelekorraldus ja keelehoole UNO LIIVAKU

Keelekorralduse kohta on öeldud mitmeti.

1971: keelekorraldus on *kirjakeele teadlik stabiliseerimine, rikastamine ja ajaga kaasaviimine; toimub sellekohase teooria ja põhimõttestiku alusel.*¹

1989: keelekorraldus on *kirjakeele teadlik edendamine, tema püsikindluse ja ühtlasi ajakohasuse taotlemine, toimub kirjakeele teooria alusel.*²

1992: keelekorraldus on *kirjakeele teadlik ühtlustamine, rikastamine ja ajakohastamine.*³

Tähelepanu väärrib määratluste rõhuasetus: kord *stabiliseerimine*, kord *edendamine*, kord *ühtlustamine*! Uusima, täpsustatud ja laiendatud määratluse järgi (2002) on keelekorraldus *kirjakeele teadlik arendamine, rikastamine, stabiliseerimine ja ajakohastamine. Temas toimub keeleideaali otsimine ning selle poole liikumiseks keelesoovituste andmine ja normingute fikseerimine...*⁴

Kõigis määratlusis on ühine sõna *teadlik*, mis näib olevat üleaarne, sest korraldada saabki vaid teadlikult.

Tegelikus elus ei ole praegune olukord ideaalne ega isegi mitte ideaalilähedane. Ühel pool on Eesti Keele Instituut, Emakeele Seltsi keeletoimkond ja ÕS. Nende kõrval korraldavad keelt ajalehed, ajakirjad, raamatukirjastused, raadio, televisioon, reklaamiagentuurid jpt. Väga sageli ei olda ühel nõul isegi ühe kirjastuse, mõne telekanali või raadiojaama sisesi. Ei ole asja muutnud ka valitsuse määrus ÕS-i keele n-ö ametlikuks tunnistamise kohta.

Ega üht ja ainsat suunda pole olnud varemgi. Näiteks 1930. aastatel oldi samuti ühtsusest kaugel. Oli nn ametlik ehk Johannes Voldemar Veski suund, olid ka Johannes Aaviku keeleuundus ja Kaarel Leetbergi konservatiivne suund.

Üldjuhul muutub kõigepealt ühiskeel. Keelekorraldus on filter nende muutuste ja kirjakeele vahel. Missuguseid muutusi tunnistada kirjakeelseks, kas neid üldse tunnistada ja kui, siis millal? Need on keelekorralduse põhiküsimused.

Keelehoolest on aina räägitud kui millestki enesestmõistetavast, ilma et oleks täpsustatud, mis ta õigupoolest on. Tiiu Erelti määratluses on *keelehoole praktilised toimingud keelekasutuse parandamiseks ... Keelekorraldus ja keelehoole on sama tegevuse eri küljed, teineteisest lahutamatud ja ilma omavahelise terava piirita.*⁵

Henn Saari ütleb, et *tegelike näidete varal teeb ta laialdast selgitustööd (ehk avalikku keelehoole - U. L.), ta püüab hoida kogu rahva pilgu terava, pakub ainekse selleks, et püsiks positiivne avalik arvamus kirjakeele kohta.*⁶ H. Saari tegelikud näited on enam-vähem seesama, mis *praktilised toimingud.*

Et keelekorraldus on ühtaegu ka keelehoole, selles kahtlust ei ole. Keelekorraldusest ja keelehoolest kui kahest eri nähtusest saab kõnelda alles nii Arnold Kase, Henn Saari kui ka Tiiu Erelti tinglikult seatud lähtepunktist, 1872. aastast.⁷

Valter Tauli peab varasemaid seisukohavõtte eesti keele kohta keelekorralduslikeks alates Heinrich Stahlst.⁸

T. Erelt möönab võimalust alustada keelekorralduse käsitlust XIX sajandi algusest.⁹

Esimeseks keelehoolderaamatuks võib pidada Ado Grenzsteini "Kauni keele kaitsemiseks" (1899). Varem ilmunud eesti keele käsitlused, kaasa arvatud grammatikad ja õpikud, on keelekorraldusraamatud.

Näib nõnda, et keelehooldes esineb keelekorralduse sugemeid küll. Kõigepealt vahest stilistikas (sõnajärg; sõnastusloogika; nugisõnade, võõrmõjude ja kantseliidi tõrjumine), mingil määral süntaksis (eesti keele grammatikad ei reeglita kõiki süntaksinähtusi). Need on valikud parema ja halvema vahel. Need on ka *praktilised toimingud keelekasutuse parandamiseks*. Ju see ongi keelehooldajate pärusmaa, keelehooldes iseseisev tegevusvaldkond, sest parema ja halvema vahe on sageli tunde küsimus.

Kui õhkõhuke on piir hea ja halva vahel, selle kohta näide. Keelehooldajad (kelle kilda on olnud põhjust arvata ka Jaan Krossi) on pidanud aina korduvat *tähendab* nugisõnaks. Ent J. Kross on tõstnud oma teoste autoritekstis selle kõnekeele tühisõna sagekasutuse varal stiilivõtteks, mis küllap mõjutab lugejaidki.

Edasi tulevad valikud õige ja vale vahel (õigekiri, õigehääldus, sõnatähendused, ühildumine, grammatilised ajad, käänamine, pööramine jm). Siin on piirjoon selge, keelehoole ei otsusta ise, mida ja kuidas teha, tema ülesanne on rakendada ja kinnistada keelekorralduse norminguid tegelikus (nimme avalikus) kirja- ja kõnepruugis, ehk nagu ütleb T. Erelt: *Keelehoole on keelekorralduse soovitude elluviimise aste*.¹⁰ See nending välistab keelehooldes mõningase iseseisvuse, millest oli juttu eespool; samas on esitatud keelehooldajate täielik loetelu: spetsialistid Eesti Keele Instituudis, ülikoolides, Emakeele Seltsis, emakeeleõpetajad, keeleteadlased ja korrektorid, keeleteadlikud inimesed mis tahes töökohal. Iga üleastumine keelekorralduslikult reeglustatud normidest tähendab teistsugust keelekorraldust kui praegune.

Keelehoole saab määratleda kui *kirjakeelsuse taotlemist tegelikus keelepruugis*. Ühelt poolt on keelehoole avalik (keelehooldekirjutised, loengud, eesti keele õpetus koolis jm), teiselt poolt varjatud (toimetajate töö käsikirjade keele kallal, korrektuur, suusõnalised soovitusel vm).

N-ö ametliku keelekorraldusega pole kõik kunagi rahul olnud, ikka on kostnud ja kostab taotlusi seada kirjakeelest kõrgemale kord rahvakeelsus, kord nn tegelik keelepruuk, kord mõne inimese isiklik keelekasutus. Need ettepanekud tähendavad soovi asendada keelekorralduse senised põhimõtted uutega, s.o kas korraldada kirjakeelt teisiti kui seda on tehtud seniajani või siis teha lõpp kirjakeelele kui korraldatud keelele. Koos kirjakeelega kaoks ka keelehoole. Kui muuta keelekorralduse põhimõtteid, muutuks ka keelehoole. Mitu keelekorraldust korraga tähendaks mitut keelehoole. See võtaks mõtte nii keelekorralduselt kui ka keelehooldelt.

Keelekorralduse praeguste põhimõtete muutmise taotlused pole seni küll tunnustust leidnud, kuid nende mõju on tegelikus keelekasutuses ilmne.

Ka eesti keelt tuleb õppida

Üldjuhul ei ole Eestis teadvustunud aabitsatõde, et iga kirjakeelt tuleb eraldi õppida, olgu tegemist inglise, saksa, itaalia või eesti keelega. Paljud õpivad või ongi juba kätte õppinud ühe

või mitugi võõrkirjakeelt, kuid ei mõista, et samamoodi tuleb õppida ka eesti kirjakeelt. Suhtumine kirjakeelsesse on isikuti väga erinev. Paljudel ei ole selget ettekujutust sellest, millist keelt tuleb kasutada avalikus esinemises (olgu kirjalikus või suulises), täpsemini, millal kasutada kirjakeelt, millal on õiges kohas ühiskeel või koguni argoo ja murre. Kes kirjakeelt ei valda, ei oska kõnes ega kirjas keeletasandeid (kõnekeel, murre, argoo) eristada. Selle tagajärjel on harva lugeda või kuulda puhast kirjakeelt, pigem n-ö pidžinkirjakeelt.

Osa muutusi keeles johtub tõlkijatest, kes ei ole keeleteadlikud. Näiteks ei taipa paljud, et inglise *nation* pole eesti keeles alati *rahvus*, vaid ka *riik*, *rahvas* või *ühiskond* ning tuleb vahel jätta tõlkimata. Sellised tõlkijad tekitavad mõttetusi. Näiteks *Aafrika rahvuste karikas*, *Venemaa rahvuslik julgeolek*, *UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon*. Parem on *rahvaste karikas*, *Venemaa julgeolek* või *Venemaa riiklik julgeolek*, *UNESCO Eesti Komisjon*.

On levinud veendumus, et kui inglise keeles on mitme mõiste kohta üks sõna, siis ei tohi neid mõisteid eri sõnade varal eristada ka eesti keeles. Näiteks juba mainitud *nation*, aga ka *pregnant* (alati ainult *rased*, nt *rased hobune*, mitte kunagi *tiine*), *hoof* (alati *kabi*, nt *lehma kabi*, mitte kunagi *sõrg*), *cover* (alati *kaas*, nt *ajalehe kaas*, mitte kunagi *esikülj*).

Kuid ei tohi olla vastupidi: kui inglise keeles on ühe mõiste kohta mitu sõna, siis ei tohi eesti keelde täpsustusi lisada. Näiteks inglise *great*, *large*, *grand* jt olgu alati *suur*, isegi ülekantud mõttes (*great* on tõlgitud *suur* ka siis, kui mõeldud on *tore*, *vahva* vms). Nii mõndagi vene keele mõjul tekkinud tähendusnihet aktsepteeritakse tänini. Näiteks ei erista vene keel *kooli*, *koolimaja* ja *koolkonda*. Seepärast räägitakse nüüdki: *kool* (mitte *koolimaja*) *põleb*, *Ariste kool* (mitte *koolkond*).

Suur segadus valitseb televisiooni ja raadio saatejuhtide ja reporterite keelekasutuses. Suur, ehk isegi suurem osa neist ei erista kirjakeele suulist vormi kõnekeelest. Tele- ja raadiokanalites on enam-vähemgi puhas kirjakeel haruldus. Eksitakse käänamise ja pööramisega, ei tunta sõnade tähendusi, segatakse eesti keelesse teiste keelte sõnu. Ning leitakse, et selline keel just ongi õige. Paar näidet. Kui ETV saatejuhile oli meenunud *feeling*, meelde tulnud *tunnelma*, aga ei meeldunud *meeleolu*, siis ta ütles: *Eesti keeles võib rääkida igas keeles!* Teine ETV saatejuht: *Torinos oli puhta eestikeelse väljendiga bardak*.

Ega palju parem ole asi ka ajalehtedes, kus *toimetamiskontseptsioonid on alles kujunemisejärgus*.¹¹

Korraldatud, kuid küll täiesti hooldamata on õigehääldus. Nii raadios kui ka teles ning isegi teatrilaval kostavad *nimodi*, *präägu*, *hautu*, *sissää* jt, eksitakse rõhu ja vältega.

Küll korraldatud, aga niisamuti hooldamata on võõrnimede hääldus.¹² Kui uskuda muljet, siis pole ainuski saatejuht, diktoriga reporter kogu karjääri jooksul õppinud ära ainsagi võõrkeele häälduseeskirju. Valitseb kaks kujutelma. Üks, et kõigi keelte sõnu tuleb hääldada, just nagu need oleksid kirjutatud inglise keeles: nt *bona fide* – *bona faide* pro *bona fide*; *Waterloo* (Belgias) – *Uoterloo* pro *Vaterloo*; *Wittenberg* – *Uittenberg* pro *Vittenberg*; *grand prix* – *gränd prii* pro *graan prii*; *Nike* (kreeka jumalanna) – *Naiki* pro *Niike*; *Dunkerque* – *Dankerkerk* pro *Dön'kerk*; *Michael* (Schumacher) – *Maikl* pro *Miihael*. Teine, just nagu need oleksid kirjutatud eesti keeles: nt *Venus* (Williams) – *Veenus* pro *Viinös*; *Savannah* – *Savannah* pro *Savanna*; *Hjelmeset* – *Hjelmeset* pro *Jelmeset*; *Duval* – *Duvaal* pro *Dü'val*; *Wimbledon* – *Vimblendon* pro *Uimblndon*; *Ulster* – *Ulster* pro *Alster*.

Nentigem, et eesti keel on küll korraldatud, kuid suurel määral hooldamata.

¹ Eesti nõukogude entsüklopeedia 3. Tallinn 1971, lk 481.

² Eesti nõukogude entsüklopeedia 4. Tallinn 1989, lk 418.

³ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat II kd, 1. vihik. Tallinn 1992, lk 189.

⁴ **T. Erelt.** Eesti keelekorraldus. Tallinn 2002, lk 15.

⁵ Sealsamas, lk 15 ja 16.

⁶ **H. Saari.** Keelehääling. Eesti Raadio "Keeleminutid" 1975–1999. Tallinn 2004, lk 202.

⁷ **A. Kask.** Sada aastat eesti kirjakeele normeerimise algusest. – Keel ja Kirjandus 1972, nr 6, lk 348; **H. Saari,** Kirjakeele saatus 1. Vaade sajandile. – Keel ja Kirjandus 1979, nr 11, lk 661; **T. Erelt.** Eesti keelekorraldus, lk 47.

⁸ **V. Tauli.** Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid. Tartu 1938, lk 27.

⁹ **T. Erelt.** Eesti keelekorraldus, lk 46.

¹⁰ Sealsamas, lk 15.

¹¹ **K. Saks.** Keelestiilikorraldus eesti ajalehtedes. – Keel ja Kirjandus 2005, nr 9, lk 741.

¹² **P. Päll.** Võõrnimede häädus. – Keel ja Kirjandus 2000, nr 10, lk 737.